

Поглиблюється вивчення певного краєзнавчого об'єкту з учнями і під час тематичних екскурсій до краєзнавчого музею села (міста). Підсумком роботи, своєрідним звітом можуть бути учнівські реферати, до написання яких ставляться певні вимоги: різноманітність тем, відображення в них всієї специфіки краєзнавчої роботи, самостійність у роботі над рефератом, збір і оброблення матеріалу, його систематизація, написання і захист реферату.

Для поглиблення і деталізації краєзнавчої роботи можна запропонувати учням написання рефератів про історію вулиці села(міста), де вони проживають у [відповідно](#) обраний період.

Схема підготовки матеріалів до написання реферату з історії вулиці буде [мати такий](#) вигляд:

історія назви вулиці

події, що відбулися на цій вулиці

історія її забудови, перспективи розвитку

історія побудови та розвитку промислових підприємств, установ та закладів, що розташовані на цій вулиці

історія окремих будинків і споруд

бібліографії цікавих людей, які жили або проживають на вулиці

пам'ятники історії, культури на вулиці

Крім цього учням, які бажають вивчати історію конкретної вулиці, можна запропонувати підготувати реферат на одну з таких тем: «Рідна вулиця», «Історія вулиці, на якій ти живеш», «Роль вулиці у твоєму житті», «Меморіальна дошка – візитна картка історії вулиці».

Важливим об'єктом для вивчення може стати історія якогось підприємства, процесу колективізації або створення першого фермерського [господарства](#). Зазначений вид краєзнавчої роботи крім суто історичного аспекту має виховне значення. Адже в процесі дослідження конкретного господарського об'єкту чи соціально-історичного явища учні отримують безцінний досвід сприйняття соціальної інформації з перших рук, у всіх її проявах.

У сучасній методиці викладання та використання краєзнавства в школі розроблено систему, що включає ряд етапів та різноманітні форми і методи її реалізації.

Перший етап (підготовчий) передбачає орієнтовні [поради](#) щодо вибору школярами теми дослідження історії рідного краю. Вона повинна:

- мати важливе освітньо-виховне значення;
- бути тісно пов'язана з навчальною програмою;
- сприяти глибокому розумінню загальних закономірностей історичного процесу й особливостей історичного розвитку краю;
- мати новизну і актуальність;
- відображати єдність цивілізаційного й культурного підходів при її дослідженні;
- враховувати диференційований підхід до учнів.

Другий етап (освітньо-пізнавальний) передбачає рекомендації щодо організації і проведення краєзнавчого дослідження у такій послідовності:

- [вибір](#) теми, визначення мети і завдань дослідження;
- складання загального плану роботи;
- підготовка програми збирання і систематизації краєзнавчих матеріалів;
- розподіл пунктів плану теми, видів роботи і встановлення строків виконання;
- визначення форм, методів і [прийомів](#) роботи;
- встановлення строків підбиття підсумків з кожного розділу теми;
- вивчення різноманітних джерел з теми дослідження;

- виявлення і вивчення документальних джерел, які зберігаються в місцевих архівах, музеях;
- пошук учасників історичних подій, очевидців, що мають відношення до проблеми дослідження;
- збирання предметів [матеріальної](#) і духовної культури, перевірка їх достовірності;
- науково-методичне оформлення зібраного матеріалу;
- використання зібраного і опрацьованого дослідницько-краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі школи.

Синхронно другий етап роботи з учнями передбачає формування практичних умінь і навичок роботи з першоджерелами на [факультативному](#) занятті, в місцевому архіві, музеї, бібліотеці, участь у походах, тематичних екскурсіях.

На різні етапах краєзнавчого дослідження використовувався комплекс таких методів: історико-порівняльний, історико-ретроспективний, історико-генетичний та історико-типологічний.

Порівняльний метод дозволяє зіставити первинні факти, відомості, а відтак знайти існуючі закономірності розвитку краєзнавчої роботи учнів загальноосвітніх шкіл в досліджуваній період.

За допомогою *ретроспективного методу* учні мають змогу вивчити окремі аспекти проблеми від нинішнього часу з проектуванням у минуле, від наслідку до причини, до соціально-економічних і педагогічних чинників, що дозволило визначити специфічні ознаки досліджуваних проблем.

Генетичний метод дозволив концентрувати увагу на аналізі умов, за яких виникло дане явище і спостерігати його розвиток від передумови до кінцевого результату.

Використання *типологічного методу* сприяє врахуванню та визначенню специфіки краєзнавчої роботи, допомагало акцентувати увагу на аналізі внутрішньої структури досліджуваного явища і його класифікації.

Аналіз педагогічної, історичної і методичної літератури, дозволяє стверджувати, що краєзнавча робота учнів є стійким [педагогічним](#) явищем загальноосвітньої школи України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

- Які форми історико-краєзнавчої роботи Ви можете назвати?
- Що собою являє історичне краєзнавство?
- Якими способами слід керуватися для того щоб використання історико-краєзнавчого матеріалу сприяло найбільш ефективному результату?
- Які функції реалізуються у ході історико-краєзнавчої співпраці між учителем та учнями?
- Поясняйте особливості використання джерельної бази з краєзнавства?
- Що називають краєзнавчим об'єктом, яка його цінність використання в навчально-виховному процесі?
- Які основні завдання виконує історичне краєзнавство в школі?
- Що на вашу думку є пріоритетним у вивченні історії рідного краю?
- Як методично правильно підійти до використання історико-краєзнавчих матеріалів під час навчально-виховного процесу?
- Які основні вимоги ставляться перед учнями до написання рефератів історико-краєзнавчого напрямку? Яка їх цінність в навчальному процесі?
- Дайте коротеньку характеристику освітньо-пізнавальному методу використання історико-краєзнавчого матеріалу під час навчально-виховного процесу?
- Порівняйте історико-ретроспективний та історико-порівняльний методи у краєзнавчому дослідженні. Приведіть приклади.

Список рекомендованих джерел

I – Основні джерела:

1. Белов А.В. Новые подходы к изучению местной истории и использование краеведческого материала в школе // Преподавание истории и обществоведения в школе. – 2000. – №10. – С. 3 – 7.
2. Методика историко-краеведческой работы в школе / Сост. Н.С. Борисов. – М., 1982. – 234 с.
3. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в школі // Історія в школах України. – 2002. – №1. – С. 5 – 8.
4. Демідієнко О.Я., Іонова О.М., Кузнецова В.І. Основи краєзнавства. - К.: Академія+, 2001. – 566 с.
5. Серкіз. Я. Історичне краєзнавство: Навч.-метод, посіб. – Л.: ЛОИМІО, 1995. – 228 с.

II – Додаткові джерела:

1. Остапец А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школ. – М.: Педагогика, 1985. – 223 с.
2. Краеведение: Пособ. для учителя / Под. ред. А. В. Даринского. – М.: Просвещение, 1987. – 126 с.
3. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи: Наук, збірник. – К.: Академія, 2003. – 434 с.
4. Репніна В. Краєзнавчо-пошукова діяльність учнів у позашкільному закладі // Географія та основи економіки в школі. – 2000. – № 1. – С. 6 – 8.
5. Серебряй В. Краєзнавство в системі народної освіти // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – № 13. – С. 7 – 8.

III – Інтернет-ресурси:

- <http://knowledge.allbest.ru>
- <http://www.nbu.gov.ua>
- <http://uadocs.exdat.com>
- <http://navigator.rv.ua>

ТЕМА 2. ПОЗАКЛАСНА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В ШКОЛІ, ІІ МЕТОДИ ТА ФОРМИ

*«Учень – це не посудина, яку необхідно наповнити,
а факел, який потрібно запалити».*

Паскаль

Актуальність теми: Український народ тільки недавно став самостійним творцем нової історії та майбутнього. Багатство витоків і досягнень минулого яскраво стверджують багатогранність і невичерпність народної душі. В основі життя нинішнього покоління лежать дві головні ідеї – ідея розбудови Української держави та ідея демократії. Відродження України передбачає, передусім, розвиток духовної культури народу, формування національної свідомості, тому виховання нашої молоді має бути

національним. Адже тільки та людина, яка буде знати історичний тернистий шлях українського народу до свободи, буде по-справжньому дорожити її незалежністю.

Метою даної теми є розгляд та аналіз різних форм та методів позакласної роботи історико-краєзнавчого напрямку;

Завдання теми 2:

Систематизувати знання щодо: використання різноманітних форм та методів позакласної роботи з історико-краєзнавчого напрямку; ознайомлення з метою та засобами роботи факультативів, краєзнавчих гуртків і клубів як засобу вивчення історії рідного краю.

Сформувати вміння (навички): організації позакласної історико-краєзнавчої роботи в навчально-виховних закладах.

Розвинути установки до: Поліпшення якості позакласної роботи з історико-краєзнавчого спрямування в навчальних закладах

Сприяти набуттю досвіду: в організації та впровадженні різних методів та форм історико-краєзнавчого спрямування в закладах освіти.

Очікувані навчальні результати теми 1:

Знання: Оволодіння технологією позакласної історико-краєзнавчої роботи.

Уміння: Використовувати на практиці різні форми та методи факультативної гурткової клубної роботи з історико-краєзнавчого напрямку; впровадження системи навчальних експедицій та екскурсій в навчально-виховний процес.

Установки до: Використання кращих зразків позакласної роботи з історико-краєзнавчого спрямування в навчальних закладах

Набуття досвіду: Самостійно обирати кращі форми та методи історико-краєзнавчої тематики в позакласній роботі.

Теоретичний матеріал

Історично-краєзнавчі аспекти позакласної роботи в школі

Шкільне краєзнавство – ефективний засіб формування у школярів наукового світорозуміння і світосприйняття, пізнання довкілля, прилучення до світової цивілізації, національної культури, традицій, звичаїв, побуту населення рідного краю, виховання свідомого громадянина – патріота.

Дослідження історичної пам'ятки, складних процесів минувшини, свідком якої вона була, та її сучасного стану є вагомий внесок не тільки в розвиток українського історичного краєзнавства, але й в загальну скарбницю національної культури. Коли така добровільна ініціатива йде від нашого юнацтва, її суспільна вартість є надзвичайно високою. Створений юними пошуківцями матеріал – це вагомий внесок у розвиток вітчизняної історичної науки, та добрий приклад бережливого ставлення до етнокультурної спадщини рідного краю.

Дослідницька діяльність є досить цікавою і захоплюючою, стимулює інтерес учнів до історії рідного краю, в першу чергу, маючи при цьому спільну мету з урочною системою, позакласна робота відрізняється від неї організаційними й методичними формами.

Варто наголосити!

- ↳ Позакласна робота відбувається в позаурочний час.
- ↳ Вона базується на добровільності школярів.
- ↳ Позакласні заходи здійснюються за рахунок активності і самодіяльності учнів.
- ↳ Позакласна робота сприяє пропаганді історичних знань, розвитку світогляду учнів, їх національно-державному вихованню.
- ↳ Позакласні заходи, присвячені актуальним подіям вітчизняної та всесвітньої історії. Вони забезпечують творчий розвиток здібностей школярів.

Позакласна робота з історії має два основних напрямки:

- а) розширення й поглиблення історичних знань, одержаних на уроці;
- б) вивчення краєзнавчого матеріалу.

Добровільний характер позакласної роботи дозволяє організувати діяльність учнів за інтересами, сприяє розвитку індивідуальних здібностей.

Позакласна робота значно ширше, ніж на уроці, дозволяє вчителю звернути увагу на психологічні і вікові особливості школярів і допомагає реалізувати їх у процесі навчання.

В умовах позакласної роботи відкриваються можливості для формування інтелектуальних і практичних вмінь за рахунок роботи в бібліотеках, музеях, архівах.

Урочна й позакласна робота є складовими частинами, частинами єдиного навчально-виховного процесу. Одержані на уроці знання спонукають учнів до вивчення історії й після дзвоника, а позакласні заходи дають можливість опанувати яскраві історичні факти, збагатити свої знання та допомагають глибше засвоїти матеріал уроків. Позакласна робота дещо різниться, зважаючи на охоплення учнів різноманітними видами занять, й у зв'язку з цим може мати масовий характер (вечір, конференція), груповий (робота гуртка, секції, активу учнів), індивідуальний (надання допомоги учневі для виступу на конференції чи на вечорі).

Позакласна робота розрізняється за часом дії (постійна, систематична), здійснюючись або протягом всього року, чи декількох років (гуртки, позакласні читання, створення шкільних музеїв тощо), або епізодично (зустрічі з цікавими людьми, екскурсії, походи).

Основні найбільш ефективні форми і методи позакласної роботи:

- шкільні історичні вечори;
- історичні і краєзнавчі екскурсії та походи;
- історичні вікторини та ігри;
- науково-практичні й читацькі конференції;
- факультативні заняття;
- історичні гуртки, товариства клуби;
- «тиждень історії» тощо.

Робота факультативів, краєзнавчих гуртків і клубів, як засіб підвищення ефективності вивчення історико-краєзнавчого матеріалу

Велику роль в активізації історично-краєзнавчої роботи на уроках історії України в школах відіграють факультативні заняття. Досвід підтверджує, що вони хоча й належать до категорії навчальних, однак в основному передбачають широку позакласну і позашкільну діяльність. Головними особливостями **факультативів** є: поглиблене теоретичне вивчення матеріалу, різноманітність форм і методів роботи. В їх основі лежить добровільний та глибокий інтерес учнів до краєзнавства, а також самостійна діяльність.

Вибір факультативу по історії краю обумовлює підготовленість учителя до ведення такого типу занять, зацікавленість учнів своїм краєм, наявність відповідної навчальної бази. Факультативні заняття передбачають не лише класно-урочну організацію роботи, але і широку позашкільну діяльність.

Факультативи найкраще проводити, в залежності від особливостей місцевих пам'яток історії і культури. Дослідницький напрямок в роботі факультативів з краєзнавства є обов'язковою умовою його успішної діяльності. Проведення факультативних занять потребує диференційного підходу до учнів, дотримання принципу індивідуалізації, уважного ставлення до інтересів та можливостей кожного учня. В кінцевому результаті такі заняття забезпечують вироблення в учнів умінь самостійно здобувати знання.

Шкільні факультативи вдало поєднують в собі форми і методи урочної і позаурочної роботи з краєзнавства. Вони передбачають організацію практикумів в архівах, музеях, бібліотеках, а також проведення екскурсій, зустрічей, походів, експедицій, вечорів, конференцій.

Основним завданням факультативу є розвиток інтересу до рідного краю, його історії та історичній науці, з метою поглиблення знань та розвитку здібностей учнів. Найважливішими шляхами вирішення цього завдання є:

- розширення знань за рахунок збільшення джерельної бази: вивчення документів, монографій, матеріалів топоніміки, етнографії, археології та ін;
- зростання питомої ваги і зміна характеру самостійної роботи учнів;
- залучення школярів в атмосферу наукового пошуку.

Факультативні заняття – одна з гнучких форм більш оперативного і повного відображення в шкільній освіті сучасних досягнень науки. Факультатив дозволяє вносити істотні доповнення в зміст знань учнів без зміни навчального плану, програм і підручників.

Проведення факультативних занять з краєзнавства вимагає від вчителя:

- 1) вивчення методологічних основ шкільного історичного краєзнавства;
- 2) ознайомлення з джерелами з історії краю, історіографією та бібліографією опублікованих робіт;
- 3) безпосередньої участі у вивченні історії краю та залучення учнів до пошуково-дослідницької діяльності.

На факультативних заняттях має бути приділено особливу увагу формуванню стійких інтересів до історичної науки, а щоб факультатив був цікавий для учнів за змістом, необхідний постійний науковий інтерес вчителя до історії краю. Вчитель повинен сам займатися дослідницькою роботою в цьому плані і саме в кінцевому підсумку призводить до активної роботи учнів.

Форми позакласної роботи знаходяться в тісному взаємозв'язку. З масової роботи впливає, виростає гурткова робота. Результати занять у гуртку часто виносять на загальношкільні вечори, конференції. Індивідуальна робота є необхідним елементом як масових, так і групових форм. Відомий методист А.А. Вагін зазначав: «Гурток є та ланка, за яку потрібно вчепитися для того, щоб витягнути весь ланцюг різноманітних форм позакласної роботи ...». Він підкреслював, що «гурток є найбільш гнучкою формою організації навчання і з часом стає центром цілого ряду позакласних заходів».

Сьогодні в загальноосвітніх закладах популярні краєзнавчі гуртки двох видів:

- 1) гуртки, які охоплюють весь комплекс краєзнавчого матеріалу;
- 2) тематичні предметні гуртки.

Робота історико-краєзнавчих гуртків здійснюється у двох напрямках: теоретичному (лекції, бесіди) і практичному (екскурсії, походи). У програмі роботи гуртка важливо виділити два моменти: єдність історії краю, його частин з історією країни в цілому та особливості історичного розвитку краю.

Річний план роботи гуртків складається, включаючи час літніх та зимових канікул. Крім завдань гуртка в плані пишуться різні форми його роботи: зустрічі, конференції ...

Робота гуртків закінчується підсумковим заняттям. Воно може бути проведено у формі вечора або конференції. На підсумковому занятті заслуховується короткий звіт, а також 2-3 кращих доповіді, що характеризують основні напрямки роботи гуртка.

Основним методом роботи гуртка є самостійність учнів. Кожен член гуртка з урахуванням індивідуальних інтересів вибирає тему і самостійно над нею працює. У результаті роботи гуртка кожен з його членів оволодіває вміннями і навичками самостійної дослідницької діяльності.

Таким чином, в процесі роботи гуртка накопичується багатий і цікавий матеріал у вигляді альбомів, доповідей, рефератів, фотоматеріалів, а також розробки вечорів, конференцій і т.д.

Всі ці матеріали можна і потрібно зосередити в шкільних музеях та використовувати у навчально-виховній роботі.

Історико-краєзнавчі гуртки по мірі їх розвитку і збільшення нерідко переростають у шкільні учнівські товариства, а потім в клуби. Суспільство та клуб є вищою формою позакласної краєзнавчої роботи в школі. Часто вони мають свій девіз, статут. Склад керівників, плани роботи клубу засновуються на педагогічній раді школи. Клуби організуються в тих школах, де краєзнавством займаються вчителі різних предметів, а його зміст носить комплексний характер.

Члени клубу беруть участь в археологічних експедиціях, глибше пізнають історію краю і розширюють науковий кругозір. Усередині клубу проводяться різні види роботи: вікторини, олімпіади, експедиції, конференції.

Підсумовуючи, зауважимо, факультативи, клуби, гуртки із краєзнавства розширюють кругозір, світогляд школярів, допомагають педагогам у виховній роботі, долучаючи учнів до скарбниці вітчизняної історії.

Проведення навчальних екскурсій та експедицій

Важливою ділянкою навчання й виховання учнів є екскурсійна робота. По-перше, вона сприяє більш глибокому засвоєнню учнями матеріалів, пов'язаних з історичними подіями, розширює й поглиблює їх знання; по-друге, дає можливість більше уваги приділяти вивченню краєзнавчих матеріалів. По-третє, формує історичну пам'ять про величне минуле свого народу.

Існують такі види навчальних екскурсій:

- по місцях історичних подій;
- до історичного, історико-краєзнавчого пам'ятника;
- у музеї;
- архівні установи і бібліотеки;
- на виробництво та ін.

За навчально-виховним завданням екскурсії поділяються на:

- *вступні* – ті, які проводяться напередодні вивчення відповідної теми;
- *поточні* – ті, які відбуваються у процесі вивчення нового матеріалу;
- *підсумкові* – ті, які проводяться після вивчення історичної теми і мають на меті закріплення матеріалу.

Проведення екскурсії вимагає ретельної підготовки учителя й учнів, а отже, й здійснення таких відповідних заходів:

а) навчальних;

б) виховних;

в) організаційних.

Навчальні заходи передбачають тісний зв'язок програмного матеріалу з екскурсійними об'єктами. Тому вчитель ретельно розробляє:

- тематику історичних екскурсій;
- маршрут екскурсій;
- визначає історичні об'єкти і пам'ятки, які треба відвідати;
- завдання для учнів під час екскурсій.

Виховні заходи при підготовці до екскурсії повинні сприяти формуванню історичної пам'яті, поваги до історичних і культурних традицій нашого народу, значної героїчної і трудової спадщини, виховувати правила поведінки в громадських місцях. На цьому етапі підготовки до екскурсії вчитель повинен відпрацювати з учнями такі моменти:

- зовнішнього вигляду школярів;
- правила поведінки під час перебування в транспорті;
- правила поведінки під час руху до історичних об'єктів;

- правила дорожнього руху та техніки безпеки;
- правила поведінки біля історичного об'єкта.

Екскурсійна робота цікава тим, що дає можливість комплексно вивчати історичну спадщину. Учитель історії сам готується до екскурсії, багато працює з довідниками, мемуарною, художньою літературою. Фахівці рекомендують до початку екскурсії поставити перед учнями (колективні чи індивідуальні) спеціальні завдання. Ними можуть бути:

- підготувати невеликі повідомлення (письмові чи усні);
- намалювати маршрут екскурсії;
- сфотографувати історичні об'єкти;
- підготувати випуск альбому, бюлетеня, виставки;
- покласти квіти на братські могили і до пам'ятників воїнів-визволителів, провести урочисті імпровізовані мітинги біля меморіалів Великої Вітчизняної війни.

Результати походу можуть бути оформлені за зразками:

<i>Завдання пошукового походу</i>	<i>Що було відомо?</i>	<i>Що дізнались під час походу?</i>

<i>Дата проведення екскурсії</i>	<i>Назви екскурсійних об'єктів</i>	<i>Що було відомо?</i>	<i>Що дізналися під час екскурсії?</i>	<i>Примітки</i>

У кожному регіоні України існує багата історична спадщина, яку неодмінно треба використати в роботі з учнями. Жоден підручник чи посібник не дасть учням такого багатого матеріалу, про який зможуть розповісти музейні експонати, пам'ятки історії та культури допомагають вчителю більш яскраво розкрити перед учнями історичну спадщину, зрозуміти процес розвитку суспільства від найдавніших часів до сьогодення. Музейні експонати є відбитком визначних подій історії України, героїчних подвигів і трудових звершень українського народу. Музейні реліквії – своєрідні “голоси історії”, які являють собою значний ілюстративний матеріал. Знаряддя праці, зброя, одяг, предмети побуту, особисті речі видатних історичних діячів, документи, нагороди, фотографії, різноманітні джерела допомагають учням відчувати історичну епоху і справляють на них велике враження.

Екскурсія до музею повинна бути тематичною і мати пізнавальну та виховну мету. Її може проводити як екскурсовод, так і вчитель. Екскурсія до музею має такі методичні етапи:

1. Вибір вчителем теми екскурсії.
2. Вивчення вчителем експозиції музею.
3. Знайомство педагога з необхідною додатковою літературою.
4. Бесіда з учнями про зміст і завдання екскурсії.
5. Підготовка фрагментів виступів учнів у музеї.
6. Проведення екскурсії.
7. Написання учнями звітів про екскурсію.
8. Підбиття вчителем підсумків екскурсії та роботи учнів.

Звіт про проведену екскурсію може бути оформлений за зразком:

<i>Назва екскурсії</i>	<i>Із якими історико-краєзнавчими експонатами познайомились?</i>	<i>Що нового дізнались під час екскурсії?</i>

Однією з найбільш складних форм краєзнавчої роботи є шкільна експедиція. Головною особливістю шкільних експедицій є пошуково-дослідницька спрямованість. Експедиція є найбільш поширеною формою збору етнографічних, археологічних, фольклорних та інших матеріалів з історії краю. В основу роботи експедиції покладена самостійна діяльність учасників: спостереження за життям, огляд предметів матеріальної культури, збір історико-етнографічного матеріалу, оформлення теми дослідження в письмовому виді, історико-етнографічний нарис за темою, реферат, альбом, виступ з доповіддю на шкільній конференції. Історико-краєзнавчі експедиції, як і туристично-краєзнавчі походи бувають тематичними і комплексними.

За змістом шкільні експедиції поділяються на історичні, археологічні, етнографічні, фольклорні, археографічні тощо.

Організація і проведення експедицій складається з таких етапів:

- підготовчого;
- польового;
- камеральної обробки зібраного матеріалу
- звіту.

Теми вибираються посильні для учнів, по можливості локальні і маловивчені, які відображають важливі історичні події минулого або наших днів. Учні повинні стати в певній мірі першовідкривачами, що підвищує їх інтерес до пошуку і дослідження.

Підготовчий етап експедиції включає в себе науково-практичні, матеріально-технічні і організаційні питання. В цей час учні знайомляться з метою і завданнями експедиції, визначають індивідуальні теми досліджень, складають бібліографію, вивчають опубліковану літературу, документи архівів, матеріали музеїв, проводять попереднє планування на кожний день, знайомляться з природними умовами районами експедиції за літературними, картографічними джерелами, а також шляхом опитування людей, які побували в цій місцевості. Готують різноманітну документацію, оформлюють щоденники, записи, знайомляться з технічними засобами, готують туристичний маршрут. Організатори експедиції ставлять перед собою питання: на які знання, отримані у школі, слід опиратися? Які нові знання учні отримують в експедиції з допомогою вчителя, а які самостійно? Як використовувати знання, отримані учнями в експедиціях минулих років і розвинути їх далі? Яким вмінням слід навчати учнів в процесі підготовки і проведення експедицій? Підготовка учнів до експедиції проходить в теоретичному і практичному напрямках.

Наукова робота з підготовки до краєзнавчої історико-етнографічної експедиції учнів складається з двох напрямків, які доповнюють одне одного:

1. Вивчення етнографічних джерел, писемних, архівних, музейних, речових, опублікованої літератури та інших матеріалів.
2. Польові дослідження.

Глибокі знання архівних, музейних і опублікованих матеріалів є обов'язковим елементом підготовки до експедиції, так як дозволяє глибше і повніше вивчити явища і факти, які були знайдені у час польових досліджень. І навпаки, зібрані матеріали у польових умовах дозволяють не тільки доповнити, але й точніше витлумачити дані, отримані при роботі з архівними та іншими джерелами.

У процесі підготовки до експедиції особливу увагу слід приділяти питанням практичного характеру. З цією метою підготовка ведеться за двома напрямками. Перший з

них – практикуми. Перший практикум проводиться у класі і бібліотеці. Його мета – сформувані вміння і навички роботи з каталогами, довідковою краєзнавчою літературою, періодикою, ознайомити учнів з літературою з історії та етнографії краю. У підсумку учні повинні навчитись знаходити потрібну літературу, робити виписки, посилання, складати бібліографію за темою дослідження, складати бібліографічні карточки, анотації книг, тези, конспекти, рецензії на статті краєзнавчого змісту.

Другий практикум проводиться в класі і в архіві. Його мета – сформувані вміння і навички роботи з документальними матеріалами. На початку проводиться робота з документами підручників, посібників, збірників з історії рідного краю. На наступному етапі в роботу включаються документи краєзнавчих музеїв, сімейних архівів тощо. Завдання полягає у тому, щоб навчити учнів самостійно аналізувати документи, черпати з них аргументи для своїх висновків.

Третій практикум проводиться у краєзнавчому музеї. Його мета – набути вміння і навички оброблювати, описувати, паспортизувати, оформлювати, експонувати історичні пам'ятки.

Другий напрямок підготовки учнів до експедиції проводиться у формі практичних занять. Є такі види занять:

1) навчальні заняття, на яких вчитель показує, як учням треба складати питання, план, формулювати робочу гіпотезу з теми дослідження, вести бесіду з інформатором, записувати і оформлювати пригадування, як вести польові записи, індивідуальні і груповий щоденники, фіксувати предмети матеріальної і явища духовної культури. В ході цих занять учні самостійно знайомляться з допоміжними матеріалами (опитувальниками, пізнавальними і практичними завданнями, анкетами, таблицями, пам'ятниками);

2) тренувальні заняття;

3) самостійна робота учнів, яка включає складання плану, підготовка питань, таблиць, пам'яток, формулювання робочої гіпотези, запис згадування батьків, сусідів, визначних людей села, міста, опис предметів матеріальної культури тощо. Учні самостійно читають літературу, де дані описи предметів матеріальної культури або розкриваються методи їх описання, проводяться практичні заняття в музеї, де кожен учень, отримавши відповідні предмети матеріальної культури, повинен їх докладно описати, сфотографувати. З цією метою проводяться навчальні екскурсії в музей.

Дозвіл на проведення експедиції, як і на похід, дає директор школи і педагогічна рада. Вони затверджують маршрут, район і план роботи експедиції. Закінчується підготовка до експедиції складанням наступної програми:

1. Тема експедиції, перерахунок питань, матеріалів, які слід дослідити, зібрати.
2. Мета експедиції.
3. Маршрут, район роботи.
4. Час роботи експедиції в цілому і на окремих ділянках маршруту.
5. Склад експедиційної групи і перерахунок завдань для пошукових груп і окремих членів експедиції.
6. Короткі методичні поради за темами, які розкривають особливості досліджень.

Поряд з тим готуються і затверджуються різні допоміжні документи експедиції: опитувальники, пам'ятки, анкети тощо. Для початківців вони необхідні, бо націлюють на ті проблеми, які необхідно розкрити і вивчити. При організації експедиції важливо мати два питання: що вивчати і як правильно організувати вивчення.

Польовий етап експедиції включає в себе наступні види робіт: підбір інформаторів, запис згадок, анкетування, особистісний огляд і фіксацію предметів матеріальної культури, складання планів жилих будинків, громадських будов, господарських побудов, населених пунктів, таблиць, діаграм, схем, карт околиць населеного пункту, земельних угідь, маршрутів, походів, району роботи експедиції, збір колекцій для музею, занесення їх в польовий опис, ведення польового щоденника, опис

предметів матеріальної культури, складення паспортів знахідок. Успіх роботи експедиції залежить від цілеспрямованого характеру збору матеріалу.

Окремо вихоплені факти, документи, фотографії і звичайні знахідки не представляють особливої цінності як для науки, так і для навчально-виховних цілей. Тому важливо мати комплекси, зібрання документів, предметів, об'єднаних загальною темою. Можливості отримання таких зібрань залежить від вибраної теми. Сприятливими у цьому відношенні є теми: історія населених пунктів (села, міста) або його складових частин, школи, промислового підприємства чи закладу; життя і діяльність земляків, учасників тих чи інших історичних подій; історія окремих галузей історії (геральдики, нумізматики, ономастики). Ці теми дають можливості здійснення хоча і невеличких, але особистих відкриттів, проведення дійсної пошуково-дослідницької діяльності під керівництвом вчителів. При вивченні історії села чи міста далеко не завжди в опублікованій літературі і місцевих архівах є необхідні матеріали, особливо з більш давнього періоду. В цьому випадку не обійтись без державних архівів і музеїв. Але за допомогою до них слід звертатися тільки тоді, коли вичерпані усі місцеві можливості. При чому, звертаючись в архіви і музеї, треба точно вказувати, яка подія цікавить, період історії села або в житті певної людини. Оскільки архіви і музеї не в стані дати повного опису тих чи інших подій, вони можуть уточнити окремі факти і події.

Записи відомостей інформаторів історичних, етнографічних, топонімічних, фольклорних матеріалів створюють основу польових досліджень. Щоб свідчення були достатньо повні і змістовні, необхідно старанно підбирати інформаторів, попередньо готуватися до зустрічі із ними, складати питання для майбутньої з ними бесіди. При цьому увага учнів повинна акцентуватися на дискусійних питаннях, які вимагають уточнень. Записуючи згадування, слід уважно ставитися до імен, географічних назв, адрес осіб, які згадуються інформаторами.

Екскурсії, походи, експедиції є важливими формами топонімічних досліджень. У польових умовах шляхом суцільного дослідження місць поселення і методом опитування жителів проводиться відбір основного топонімічного матеріалу. Щоб свідчення були точними і більшими повними з одного і того ж топоніму опитують три-чотири інформатори в різних місцях населеного пункту. При чому про топоніми даного населеного пункту довідуються в інших населених пунктах і навпаки. Свідчення інформаторів необхідно співставляти з археологічними, історичними, етнографічними та іншими джерелами. Для збору матеріалу складається опитувальник з розділами:

- 1) офіційна назва, якщо вона є. Це буде словом, з якого починається опитувальник;
- 2) вимова назви на даному діалекті;
- 3) короткий опис об'єкту і його місцезнаходження;
- 4) запис народних повір'їв, пов'язаних з цим об'єктом;
- 5) місце запису, ініціали та вік інформатора;
- 6) ініціатор збирання матеріалу.

Зібрані топонімічні матеріали зводяться у картотеку, систематизуються і класифікуються. В архіві карточки розташовуються в алфавітному порядку. За своїм змістом краєзнавча топонімічна робота у школах в основному має історико-географічний та історико-лінгвістичний напрямки. Робота проводиться з вивчення назв центрів обласного значення, топоніміки району, свого села, міста. З цією метою учні ведуть групові та індивідуальні топонімічні словники. Спочатку вивчаються назви, які згадуються у навчальному посібнику з історії краю, потім складається словник за схемою: топонім – переклад – коротка довідка .

Третій етап у проведенні експедицій – це *камеральна обробка матеріалів*. Вона включає наступні види робіт:

- 1) оброблення записів особистих спостережень, згадувань, замальовок, кіно і фотодокументів, написання доповіді, реферату з теми дослідження;
- 2) вивчення археологічних знахідок, предметів матеріальної культури, складання

паспорту, опис колекцій, занесення їх в інвентарну книгу;

3) участь у підготовці до конференції школи за підсумками роботи експедиції, перегляд колекції діафільмів, слайдів, кінофільму;

4) друк фотографій, підготовка фонозаписів усної народної творчості.

Звітність за підсумками роботи експедиції завершує цю форму історико-краєзнавчої роботи учнів.

У практиці шкіл вона повинна бути проведена у вигляді:

1) реферату або доповіді за індивідуальною темою дослідження з короткою характеристикою джерел, що досліджуються і прикладанням ілюстративного матеріалу (таблиць, планів, схем, діаграм, замальовок, фото-, відео матеріалів);

2) запису і оформлення згадувань декількох інформаторів;

3) докладного опису ряду предметів матеріальної культури;

4) особистих варіантів опитувань, анкет, таблиць, схем та інших допоміжних матеріалів за темою дослідження;

5) колекцій предметів матеріальної культури з теми дослідження з паспортами і етикетками на кожній з них;

6) загального щоденника і записуванням короткого літопису кожного дня і своїх вражень, пропозицій.

На покращення ефективності краєзнавчої роботи у великій мірі впливає створення і функціонування шкільних краєзнавчих музеїв, кімнат. Практика свідчить, що шкільні музеї стають центром усієї краєзнавчої роботи і проводять результативну освітньо-пізнавальну, пошуково-дослідну та суспільно корисну діяльність за умови забезпечення їх методично підготовленими, диференційовано спрямованими програмами і тематичними планами.

Можна навести наступні рекомендації щодо створення шкільного музею та використання його експозиції:

1. Визначення типу шкільного музею (краєзнавчий, художній, народознавства, етнографічний, бойової слави та ін.).

2. Організація команди, колективу односторонніх, зацікавлених у створенні музею.

3. Відвідування інших музеїв з метою навчання створення експозиції.

4. Створення умов для належного зберігання експонатів у експозиціях і запасниках (тепловий режим, вологість, охорона).

5. Збирання експонатів за чітко спланованим напрямом.

6. Приведення зібраного матеріалу у відповідність з типом музею, умовами, в яких формуються його експозиції, коштами, що виділяються на оформлення експозицій.

7. Оформлення постійно діючих експозицій. Передбачення місця для різних виставок, тимчасових експозицій.

8. Набуття знань про особливості роботи з різними експонатами, визначення їх цінності (копії, оригінали).

9. Зв'язок з громадськістю села при оформленні експозицій. Пошуки спонсорів.

10. Чіткий облік експонатів.

11. Створення путівника по музею. Написання текстів навчальних та загальноосвітніх екскурсій. Підготовка учнів-екскурсоводів.

12. Планування роботи музею. Музейна рада .

Експозиції музею можна використовувати на уроках, проводячи уроки в музеї, дослідження наявних у музеї документів, використовуючи навчальні екскурсії під час проведення уроків, демонструючи музейні експонати на уроках. У позаурочний час можна проводити у музеях екскурсії для різних категорій населення; виховні заходи з використанням матеріалів музею; роботу гуртків; семінари, лекції, конференції; сільські свята; поповнення експозиції музею новими експонатами, їх збирання і систематизація; висвітлення роботи музею в періодичній пресі.

У висновках із дослідження даного питання, варто зазначити, що викладання вчителем історії елементів краєзнавства в школі полегшує його зусилля. Адже правильно спрямована діяльність учнів в даному руслі, приносить позитивні результати. Учні будуть самостійно розвивати свій інтерес до навчання, та безпосередньо краєзнавства. Ті з них, що будуть старанно і зацікавлено брати участь в даних заходах, досить швидко розширять свою базу знань та вмінь з історії України та історії рідного краю зокрема.

Отже, при вирішенні завдання формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу треба пам'ятати, що знання рідного краю духовно збагачує кожную особу, виховує нездоланну відданість Вітчизні. Саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, всього того найкращого, що витримало випробування часом в сфері матеріальної і духовної культури.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

- Що є спільним та відмінним у використанні історико-краєзнавчого матеріалу під час урочної та позакласної роботи?
- Назвіть основні найбільш ефективні форми і методи позакласної роботи з використанням історичного краєзнавства?
- Дайте характеристику трьом видам занять позакласної роботи краєзнавчого спрямування?
- Яка роль факультативів в активізації історико-краєзнавчої роботи на уроках історії та в позакласній роботі?
- Які вимоги стоять перед вчителем перед проведенням факультативних занять з краєзнавства?
- Яке місце посідає робота історико-краєзнавчих гуртків в популяризації історії рідного краю?
- Проаналізуйте основні форми та методи роботи історико-краєзнавчого гуртка?
- Яка основна мета та роль історико-краєзнавчих клубів закладів освіти?
- Чим відрізняється навчальна екскурсія від навчальної експедиції?
- На які три групи поділяються навчальні екскурсії за навчально-виховним завданням?
- Які основні завдання стоять перед учителем напередодні навчальної екскурсії?
- Які основні завдання стоять перед учителем напередодні навчальної експедиції?
- З яких трьох етапів складається організація та проведення навчальної експедиції? Назвіть їх особливості впровадження?
- Які ви можете навести рекомендації щодо створення шкільного музею та використання його експозиції?

Список рекомендованих джерел

I – Основні джерела:

1. Гаврилів Б. Історичне краєзнавство. – Івано-Франківськ, 2001. – 167 с.
2. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Молодь і закон: Збірник нормативних актів і документів з проблем виховання студентської молоді / За заг. ред. Н.І. Косаревої. – К.: ІЗМН, 1977. – С. 244.
3. Рибалко Г. Історія рідного краю в науково-практичних роботах старшокласників // Історія в школах України. – 2003. – №4. – С. 40 – 41.
4. Серебряй В. Краєзнавство в системі народної освіти // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – №13. – С. 7 – 8.
5. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в школі // Історія в школах України. – 2002. – №1. – С. 5 – 8.

II – Додаткові джерела:

1. Огнев'юк В. До питання про зміст історичної освіти // Історія в школах України. – 1998. – №4. – С. 2 – 5.

2. Тронько П.Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) / П.Т. Тронько. – К.: Брама, 2000. – 124 с.

III – Інтернет-ресурси:

<http://studentam.net.ua>

<http://osvita.ua>

<http://klasnaocinka.com.ua>

ТЕМА 3. ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

«Знання роблять людину вільною і великою».

Д. Писарев

Актуальність теми: У контексті сучасної соціокультурної ситуації пріоритетними стали історія та інші суспільствознавчі дисципліни, покликані допомогти молоді стати компетентними, активними, відповідальними громадянами нашої держави. Методологічна переорієнтація сучасної школи на особистість, спрямованість освіти на найповнішу реалізацію інтелектуального, духовного і творчого потенціалу молодої людини обумовлюють необхідність подальшої розробки концептуальних підходів до змісту шкільної історичної освіти загалом, курсу історії України зокрема.

Мета даної теми дати загальні уявлення про методiku використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України, ознайомити з основними формами роботи з краєзнавчим матеріалом.

Завдання теми:

Систематизувати знання щодо: методики використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення історії України

Сформувати вміння (навички): застосування різних видів роботи з краєзнавчими історичними документами на уроках історії України.

Розвинути установки до: систематичного підходу у вивченні історії України через використання краєзнавчого матеріалу

Сприяти набуттю досвіду: ознайомити з основними елементами та формами краєзнавчої роботи на уроках історії України

Очікувані навчальні результати теми:

Знання: застосування отриманих знань та формулювання висновків стосовно використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України.

Уміння: оволодіння системою роботи використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення історії України.

Установки до: застосування на практиці системи краєзнавчої роботи її елементів під час викладання історії України

Набуття досвіду: використання основних елементів та форм краєзнавчої роботи на уроках історії України

Теоретичний матеріал

Методика використання краєзнавчих матеріалів на уроках історії

Включення краєзнавчого компоненту у зміст шкільного курсу історії визначається важливим напрямком у розвитку змісту шкільного курсу з вітчизняної історії. На думку доктора історичних наук, професора В.А. Потульницького, це дає можливість повніше

увявити історичне минуле нашої Вітчизни, а в рамках всесвітньої історії акцентувати увагу на тих цивілізаціях, з якими була пов'язана раніше і пов'язана нині доля України.

До проблеми використання краєзнавчих матеріалів у навчально-виховному процесі у різні часи звертались видатні педагоги О. Духнович, Б.Грінченко, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренко, В.Сухомлинський.

Методичні аспекти структурування краєзнавчого змісту курсу історії закладені у працях А.Баркова, В.Грабовецького, Н.Мілонова, А.Разгона, М.Стельмаховича. Методичні підходи до відбору та використання краєзнавчих матеріалів у навчанні історії розроблені М.Лисенком, І.Борисовим, А.Вагіним, А.Даринським, Т.Матюшиним, І.Прусом, П.Івановим.

Краєзнавство – це цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчутти історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії.

Використання краєзнавчого матеріалу дає змогу зробити більш цікавими і уроки історії, що, в свою чергу, сприяє зростанню успішності учнів.

Краєзнавчий матеріал, як важлива складова системи знань з вітчизняної історії, виступає засобом конкретизації загальноісторичних подій і засобом активізації пізнавальної діяльності учнів. Зміст тем, пов'язаних з місцевою історією, дає можливість вчителю:

- на прикладі історії рідного краю показати основні тенденції економічного, соціального, політичного і культурного розвитку України;
- на основі історичних фактів конкретних подій, явищ, історичних постатей краю розкривати особливості історії рідного краю, специфіку його розвитку й характерні риси;
- здійснювати порівняльний аналіз подій і явищ місцевої історії з подіями та явищами, що відбувалися на території країни в цілому;
- формувати уміння самостійної системно-аналітичної діяльності учнів з різними джерелами інформації;
- розвивати науково-дослідницькі навички учнів;
- впроваджувати різні моделі активного навчання на уроках вітчизняної історії;
- сприяти вихованню патріотичних та державницьких почуттів та якостей школярів, розвитку національної свідомості.

У шкільній практиці навчання історії України вивчення історії рідного краю відбувається:

1) на уроках основного курсу, коли краєзнавчий матеріал використовується у смислово зв'язку з досліджуваними подіями і явищами;

2) на уроках, спеціально присвячених історії краю.

Використовуючи краєзнавчий матеріал на уроках історії, вчителю необхідно пам'ятати, що з одного боку, є засобом конкретизації загальноісторичного, а з іншого – він входить в систему знань з історії краю. Практика свідчить про те, що використання місцевого матеріалу на уроках як засобу конкретизації не тільки не викликає перевантаження учнів, а, навпаки, значно полегшує засвоєння систематичного курсу історії, робить знання учнів міцнішими і більш глибокими. Місцевий матеріал може становити зміст цілого (краєзнавчого) уроку або ж бути його елементом. У першому випадку урок повністю присвячується вивченню історії, краю, у другому – лише частково. Причому на уроках з елементами краєзнавства місцевий матеріал використовується у вигляді окремих питань чи фактів, епізодів, його розгляд може бути на будь-якому етапі уроку.

Краєзнавчий матеріал може викладатися на уроці, як учителем, так і учнями, які роблять повідомлення.

Перш ніж використовувати місцевий історичний матеріал у навчальному процесі, необхідно визначити його місце та співвідношення із загальноісторичним матеріалом.

Розглянемо методичні підходи до використання краєзнавчих матеріалів на уроках програмового курсу вітчизняної історії.

Зміст і обсяг краєзнавчого матеріалу в курсі історії України визначається, насамперед, вагомістю місцевих подій, історичних постатей, історичних пам'яток в історії держави, історичними умовами розвитку краю, ступенем його дослідженості. Перш ніж використовувати краєзнавчий матеріал у навчанні, необхідно визначити його місце, зв'язок і співвідношення із загальноісторичним матеріалом. Залежно від змісту краєзнавчого матеріалу, значення для історії держави і краю, мети уроку, він може бути: опрацьований учнями до початку вивчення теми уроку вдома; подаватись учителем на початку вивчення теми у формі вступу до основного змісту; включатись у ході викладу навчального матеріалу у вигляді ілюстрації, конкретизації, доповнення та використовуватись наприкінці вивчення теми для закріплення знань.

У методиці навчання історії напрацьовано певні підходи до включення краєзнавчого матеріалу у зміст основного курсу вітчизняної історії та методичні прийоми його використання.

Краєзнавчий матеріал на уроках історії України може використовуватись:

1) як вступний до теми уроку;

2) до одного з питань, що розглядаються на ньому;

3) бути покладеним в основу вступного уроку до загальної програмової теми.

Такий прийом дозволяє активізувати пізнавальний інтерес, мотивувати учнів до вивчення історії, «візуалізувати» факти, постаті, процеси, місця подій, підвести учнів до розглядуваних на уроці питань, посилаючись на близьке і відоме. Учитель або сам повідомляє краєзнавчий матеріал, або учні знаходять його у навчальному посібнику. Далі, на основі цієї інформації, розгортається робота над вивченням теми.

Краєзнавчий вступ може бути зроблений і самими учнями під керівництвом учителя. Так, на початку уроку вчитель пропонує зробити заздалегідь підготовлені повідомлення краєзнавчого змісту з теми, що вивчається, і на цій основі починає виклад нового матеріалу. Інший варіант, коли у ході бесіди вчитель пропонує учням згадати і навести факти місцевої історії, які можуть бути вихідними для подальшої роботи на уроці.

Найбільш поширеним прийомом є включення місцевого матеріалу у розповідь учителя. Це найпростіший і найекономічніший спосіб, хоча й менш ефективний. Учитель сам повідомляє відібрані ним факти місцевої історії, використовуючи їх з метою конкретизації та ілюстрації краєзнавчим матеріалом основних питань уроку (конкретні факти безпосередньо розкривають загальні явища, події і процеси історії). У даному випадку учні отримують додаткові знання у готовому вигляді. У ході розповіді важливо звертатись до учнів з питаннями, що активізують їхню увагу, змушують мислити, дозволяють вчитись співставляти факти вітчизняної історії та історії рідного краю і робити висновки. Від мистецтва учителя залежить зробити свою розповідь живою і захоплюючою, примусити учнів роздумувати у ході розповіді. Включення місцевого матеріалу є одним із таких засобів поживлення розповіді учителя і підвищення активності учнів на уроці.

Щоб не порушувати систему курсу історії України викладом відомостей з історії краю, вчитель може спочатку познайомити учнів з матеріалом уроку, потім вводити інформацію з історії рідного краю. У даному випадку прийоми можуть бути такими:

- учитель у ході пояснення теми уроку або наприкінці уроку чи бесіди, у порядку закріплення або перевірки знань пропонує учням навести місцеві приклади;
- учитель пропонує учням на основі викладеного матеріалу або матеріалу, простудійованого учнями самостійно за підручником, звернутися до місцевих прикладів, підібрати їх, розібратися в них і зробити їх предметом бесіди на наступному уроці;

- учні виконують на уроці практичну роботу з навчальної теми на місцевому матеріалі. Учитель, наприклад, пропонує проаналізувати статтю, опубліковану в місцевій газеті.

Така організація навчальної діяльності на уроках історії дає можливість на конкретних прикладах, знайомих і близьких учням, висвітлити загальні історичні процеси та історичні події, що вивчаються в основному курсі історії України. Розглянувши таким чином певне явище суспільного життя або історичну подію на місцевому матеріалі, вчитель знову може повернутися до подій загальнодержавного значення, що вивчаються на даному уроці.

Важливим засобом ілюстрації розповіді вчителя визнана наочність: матеріали археологічних розкопок, нумізматичні колекції, карти і плани місцевості, фотографії, схеми і т.і. Ефективним також буде використання наочності загального типу. Настінні історичні карти України й атласи, зокрема, містять велику кількість даних, що характеризують події місцевої історії на фоні історії держави в цілому. В цьому випадку робота з картою сприяє конкретизації знань учнів і усвідомлення ними ролі рідного краю у житті держави.

Для історика вихідним джерелом інформації є документи і джерела, тому їх вважаємо основною складовою навчального процесу на уроках історії. Застосування історичних документів краєзнавчого характеру в сучасній шкільній практиці утруднюється відсутністю збірників документів з історії рідного краю, адаптованих до роботи в школі, та лімітом часу на уроці. Тому документи доцільно використовувати при вивченні найважливіших тем курсу історії України, засвоєння яких є обов'язковим, а також у тих випадках, коли аналіз краєзнавчого документа дозволяє полегшити учням розуміння того чи іншого явища суспільного життя, викладеного в підручнику.

Педагогічний досвід багатьох поколінь учителів дозволяє визначити основні види роботи з краєзнавчими історичними документами на уроках історії України:

- учитель зачитує документ; учні під керівництвом учителя аналізують документ і роблять висновки, відповідаючи на питання: Що я дізнався? Яке моє ставлення до цього? Як це вплинуло на розвиток подій? і т.і.;
- документ роздається кожному учню класу; вчитель організовує самостійну роботу учнів з документом;
- місцеві документи описового характеру, що не використовуються для фронтальної роботи у класі, можуть бути включені у повідомлення учнів на уроці;
- опрацювання документів може бути завданням для домашньої самостійної роботи учнів.

Як засіб ілюстрації розповіді вчителя визначають і художню літературу. Фрагменти художніх творів з описами подій або явищ місцевої історії повинні бути завершеними і невеликими за об'ємом, відображати типові, суттєві сторони явищ, що вивчаються в основному курсі, і відповідати темі уроку.

Краєзнавче доповнення до опорного матеріалу, як методичний прийом, припускає розширення відомостей з історії краю, що виходить за межі тих завдань, які досягаються шляхом конкретизації. При цьому факти місцевої історії необхідно чітко співставляти з обсягом основного матеріалу з метою встановлення логічного зв'язку зі змістом уроку. В рамках даного прийому доцільно практикувати самостійну роботу учнів з текстами документів, підготовку повідомлень, рефератів, записи спогадів учасників подій, ветеранів і т.д.

Одним з методичних варіантів включення краєзнавчого матеріалу у програмовий зміст курсу історії України є використання відомостей з історії рідного краю як основи вивчення теми уроку або деяких його питань, яке можливе у двох випадках:

- коли основні події локалізуються на території даного краю;
- коли типові явища або процес знаходять повний прояв в історії даної місцевості або приблизно однакове вираження на великій території, що охоплює значну

частину країни. У цьому випадку вчителі історії часто використовують лекційний або дослідницький метод.

Використання музейних експонатів у організації навчально-виховного процесу на уроках історії

Сьогодні в Україні діє понад три тисячі музеїв, створених при закладах освіти. Завдання перебудови системи освіти, що поступово реалізується в Україні, вимагає творчого оновлення всіх її ланок, зокрема музейної справи. У публікації Л.М. Белякової «Уроки в музеї» зроблено спробу розглянути функціональні компетенції учня, яких він набуває в процесі роботи з музейними експонатами. На думку науковця, це

- пізнавальні (діалог з епохою, особистістю, музейним експонатом);
- діяльнісні (учні працюють як дослідники);
- кульмінаційні (самореалізація і самоактуалізація).

Аналіз узагальненого на сьогоднішній день досвіду дозволяє виділити три методи роботи з використанням музейних експонатів на уроках історії:

- 1) пояснення вчителем навчального матеріалу із залученням фондів шкільного музею;
- 2) поєднання пояснення учителем навчального матеріалу з самостійною роботою учнів над експонатами;
- 3) самостійне досліджування учнями музейних експонатів як джерела інформації без допомоги учителя за розробленими педагогом схемами та пам'ятками.

Зупинимося на названих варіантах детальніше.

У *першому випадку* під час використання музейних експонатів на уроках історії може використовуватися система концентризму та сумісного концентризму. Для системи концентризму типовим є поступове отримання учнями знань (на основі демонстрації експонату) з історії рідного села (міста), району, області, держави. Система сумісного концентризму передбачає демонстрацію музейного експоната та синхронізацію знань історії на місцевому, районному, обласному та загальнодержавному рівнях.

Слід зазначити, що пояснювально-ілюстративна розповідь учителя завжди залишалася потужним методом у викладанні історії. «...Слово може замінити наочність, але одна наочність ніколи не замінить слова» - стверджував М.І.Пірогов. Без живого слова учителя або учня навіть найбільш яскраві наочні посібники не здійснять потрібного впливу і тому великою помилкою вчителя буде нехтування даними методами.

У *другому випадку* відбувається поєднання пояснення вчителем навчального матеріалу з самостійною роботою учнів над вивченням експонатів музею. Прийомами активізації пізнавальної діяльності учнів під час таких варіантів уроків є:

«здивування» (співставлення двох музейних експонатів, під час споглядання яких школярі визначають такі спільні риси, які викликають подив);

«інтелектуальний штурм» (робота учнів в міні-групах, кожній з яких ставиться запитання: «Чого не очікували?»);

«головна життєва мудрість» (група повинна підготувати висновок, висловити трьома-чотирма реченнями головну думку);

«повчальна мудрість» (складання 2-3 проблемних адресних запитань, які можна поставити учневі, вчителю, музейному працівнику);

«бенефіс музейного експоната» (учням пропонується провести міні-екскурсію використовуючи один експонат).

Пошук можливостей оптимізації музейних занять привів ряд учителів та методистів до використання маршрутних листів, які дозволяють індивідуалізувати навчальний процес. Це дозволяє зробити опис конкретного музейного уроку. Даний вид діяльності стимулює учня, оскільки показує ступінь участі його на кожній стадії роботи

над темою. Існують такі стадії самостійної роботи учня з музейними експонатами: описова, конструктивна, класифікаційна, інтерпретаційна, творча.

Для посилення пізнавального рівня експозиції не досить показувати лише оригінали, необхідно широко використовувати різноманітні допоміжні матеріали (карти-схеми, художні твори, текстовий та анотаційні матеріали).

У *третьому випадку*, виконуючи сформульовані у формі запитань завдання вчителя, учні самостійно досліджують музейний експонат. Причому метою такого виду самостійних робіт учнів є не стільки дослідження навчального матеріалу за допомогою музейного експоната, скільки розвиток певних здібностей, умінь і навичок пізнавальної активності та самостійності учнів. У такому учнівському дослідженні допускається використання 1-2 музейних експонатів, не береться до уваги текстологічна та фактографічна критика джерела (їх подають учням верифікованими), за винятком випадків, коли ставиться за мету розвиток критичного мислення і вміння дивитися на події під різними кутами зору.

Структура подібної самостійної роботи учнів над музейним експонатом має являти собою єдність таких складників:

- 1) актуалізація знань і корекція опорних уявлень;
- 2) мотивація навчальної діяльності;
- 3) усвідомлення змісту;
- 4) самостійне виконання роботи;
- 5) узагальнення та систематизація результатів;
- 6) підбиття підсумків.

Проте для використання будь-якого наочного матеріалу в т.ч. музейних експонатів в процесі викладання історії існують певні обмеження. Не слід завантажувати урок великою кількістю наочного приладдя. Добирати наочний матеріал потрібно так, щоб він був доступним і зручним для огляду. Варто спеціально готувати учнів до сприйняття наочного матеріалу. Методика демонстрації наочного приладдя має спиратися на певні психологічні закономірності сприймання, такі як виділення об'єкту з фону, перехід до сприймання нерозчленованого цілого до його елементів і далі знову до цілого.

Ефект у навчально-виховному процесі дослідження музейного матеріалу дасть тоді, коли такий матеріал є не тільки засобом ілюстрації та конкретизації загальноісторичних подій і явищ, а й джерелом отримання нових знань, розширення наукового світогляду учнів, коли музейний експонат є зручним для порівняння, співставлення, коли він тісно пов'язаний із загальноісторичними процесами і розкриває специфічні особливості розвитку рідного краю.

Актуальним на сьогодні є використання музейних експонатів на уроках історії із застосуванням новітніх інформаційних технологій. Можна виділити такі переваги використання новітніх інформаційних технологій для демонстрації музейного експоната:

- якість зображення – яскраве, чітке і кольорове зображення на екрані;
- зручне пояснення виду роботи з різним приладдям;
- легке усунення недоліків і помилок у слайдах;
- детальне пояснення матеріалу або розгляд лише базових питань теми залежно від рівня підготовленості учнів;
- коригування темпу й об'єму навчального матеріалу;
- достатньо добре освітлення під час демонстрації презентації робочого місця учнів;
- значне підвищення рівня використання наочності на уроці;
- підвищення продуктивності уроку;
- встановлення міжпредметних зв'язків.

Успіх музейної діяльності в сучасній школі залежить від того, наскільки вона сконцентрована на головних і найбільш актуальних напрямках, якою мірою вона забезпечує вирішення гострих питань сьогодення.

Таким чином, аналіз теорії і практики вивчення історії рідного краю дозволяє визначити основні методичні прийоми використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України: краєзнавчий вступ; ілюстрація, конкретизація, доповнення місцевим матеріалом основного змісту навчальної дисципліни; вивчення теми уроку на фактах місцевої історії. Включення краєзнавчого матеріалу в програмовий зміст шкільного курсу «Історія України» сприяє формуванню в учнів цілісних, системних, структурованих знань про історичний процес, створює умови для глибокого розуміння закономірностей історичного розвитку.

Саме краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь всього того найкращого, що витримало випробування часом в сфері матеріальної і духовної культури. Ця скарбниця є тим своєрідним містком, який зв'язує покоління минулі з поколіннями сучасними і прийдешніми.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

- Яке місце займає краєзнавчий матеріал у вивченні історії України?
- Що дає вчителю використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії?
- Які основні особливості підбору краєзнавчого матеріалу до уроку історії України?
- Як доцільно можна використати краєзнавчий матеріал на уроках історії України?
- Назвіть основні прийоми які може використати вчитель під час викладу відомостей історії краю, щоб не порушувати систему курсу історії України?
- Яка роль наочності краєзнавчого спрямування під час вивчення навчального матеріалу?
- Які особливості та труднощі виникають на уроках історії під час роботи з архівними матеріалами та першоджерелами?
- Назвіть основні види роботи з краєзнавчими історичними документами на уроках історії України?
- Дайте характеристику використання музейних експонатів у організації навчально-виховного процесу на уроках історії?
- Основними методами роботи з використанням музейних експонатів на уроках історії є? Дайте коротку характеристику кожному із них.
- Які основні прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів під час уроку з використанням музейних експонатів ви можете назвати?

Список рекомендованих джерел

I – Основні джерела:

1. Белякова Л.М. Уроки в музеї // Школьные технологии. – 2006. – №5. – С.137 – 139.
2. Борисов Н.С. Методика историко-краеведческой работы в школе. – М.: Просвещение, 1982. – 245 с.
3. Жук Л. Використання краєзнавчих матеріалів у процесі навчання історії // Історія України. – Жовтень 2006. – № 37. – С. 13 – 17.
4. Лисенко М.М. Методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії СРСР. – К.: Радянська школа, 1961. – 201 с.
5. Методика историко-краеведческой работы в школе: Пособие для учителей / Н. С. Борисов, Д. Д. Дранишников, П. В. Иванов, Д. В. Коцюба. Под ред. Н.С. Борисова. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
6. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі. – Івано-Франківськ, 2002. – 110 с.

II – Додаткові джерела:

1. Баханов К.О. Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України: посіб. для вчителя. – К.: Вид-во «Генеза», 1996. – 205 с.
2. Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання, як засіб розвитку творчого потенціалу учнів // Відкритий урок. – 2002. – № 5-6. – С.7.
3. Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої 12 – річної школи. Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: Довідково-методичне видання / Упоряд. Р. І. Євтушенко, О. В. Галегова. – Вид. 2-ге, доповн. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 461 с.

III – Інтернет-ресурси:

<http://olenivkadm.at.ua>

<http://www.culturalstudies.in.ua>

<http://osvita.ua>

ТЕМА 4. РОЛЬ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ

*«У дитинстві відкриваєш материк,
котрий назветься потім – Батьківщина».*

Л. Костенко

Актуальність теми: Немає в людини місця дорожчого, ніж те, де вона народилась, землі, на якій зросла... Щоб по-справжньому любити рідний край, його слід добре знати, необхідно вивчати його історію, мову, культуру. У зв'язку з цим одним з пріоритетних напрямів патріотичного виховання молоді є краєзнавство. Саме краєзнавча робота має посісти важливе місце в діяльності кожної школи з тим, щоб за допомогою краєзнавчих матеріалів сприяти вихованню у молоді патріотизму, національної свідомості, високої моральності.

Мета даної теми: донести важливу роль шкільного краєзнавства у вихованні громадянина України.

Завдання теми:

Систематизувати знання щодо: місця та ролі шкільного краєзнавства у вихованні громадянина України.

Сформувати вміння (навички): застосування шкільного історичного краєзнавства як форми історичних досліджень та засобу формування громадянина України.

Розвинути установки до: комплексного підходу у вивченні та застосуванні різних форм та методів шкільного краєзнавства, як засобу патріотичного виховання молоді.

Сприяти набуттю досвіду широкого використання шкільного краєзнавства під час навчально-виховного процесу, як елементу виховання справжнього патріота України.

Очікувані навчальні результати теми:

Знання: оволодіти знаннями та навичками застосування шкільного краєзнавства у вихованні громадянина України.

Уміння: впровадження набутих вмінь та знань з використання шкільного краєзнавства у вихованні справжнього громадянина України.

Установки до: залучення молоді до активного пізнання історії рідного краю шляхом історико-краєзнавчої роботи в навчальному закладі.

Набуття досвіду використання краєзнавчої роботи її форм та методів в становленні та вихованні громадянина України.

Теоретичний матеріал

Роль шкільного краєзнавства у вихованні громадянина України

Великому німецькому філософу XIX ст. Еммануїлу Канту належать досить багатозначні слова: *«Два винаходи людини можна вважати найскладнішими: мистецтво управляти та мистецтво виховувати»*. І сьогодні учителю, як нікому іншому, належить досконало володіти обома мистецтвами, щоб виховати інноваційну особистість учня: духовно багату, соціально адаптовану, фізично здорову, громадянина-патріота, „який розуміє своє значення у розбудові громадянського суспільства, бачить своє місце в ньому, самостійно обирає шлях, напрямок руху до сприйняття демократичних цінностей навіть у тому разі, якщо цей шлях буде тернистим.”

У розбудові Української незалежної держави постає таке першочергове завдання, як формування національної самосвідомості, відродження духовності та історичної пам'яті українського народу. В умовах суперечливого процесу розвитку суспільних відносин, зростання ролі і значимості суб'єктів цих відносин: людини, громадянина, особистості, постає необхідність пошуку оптимальних шляхів функціонування, збагачення духовного життя суспільства, і, насамперед, молоді.

Об'єктивними причинами, що актуалізують важливість проблем духовного відродження молоді, розробку нових, нетрадиційних підходів до шляхів їхнього вирішення є: національне відродження в історії, культурі, духовності, його зближення з загальнолюдським на основі зростаючої інтеграції сучасного життя українського та європейських народів; необхідність відновлення історичної пам'яті українського народу після «довготривалої хвороби – історичної амнезії» в радянські часи; становлення нового менталітету, мислення, регіональної самосвідомості учнівської молоді на основі особистісно-орієнтованого підходу та залучення нових форм громадянського виховання; переосмислення класичних та формування нових парадигм історичної освіти, взагалі, та, зокрема, історичного краєзнавства, як форми духовного розвитку.

Як зазначається в Програмі розвитку краєзнавчого руху до 2015 року, «на сучасному етапі духовного відродження незалежної України історичне краєзнавство є невід'ємною складовою громадського руху та наукових досліджень, і спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування у громадян і передусім у молоді любові до рідного краю, національного патріотизму, поваги до людини, відповідальності за збереження історико-культурного надбання. Тож зміна підходів до історичної освіти загалом сьогодні вимагає переглянути наше ставлення до шкільного історичного краєзнавства. Адже, на жаль, не всі учителі надають йому належного значення, часом недооцінюючи знання кожним юним громадянином історії рідного краю.

Основною формою краєзнавчої роботи є аксіологічна, яка в свою чергу створює умови для формування ціннісних орієнтацій особистості учня. Аксіологічний метод пізнання полягає і у відборі тих фактів минулого, що пов'язані з культурними цінностями. Застосування такого підходу надає можливості для засвоєння учнями загальнолюдських, державних і етносоціальних цінностей життя і культури, що сприяє вирішенню проблеми самоідентифікації молоді в розумінні взаємовідносин: Людина – Земля, Людина – суспільство, Людина – Людина. Для учнів сільської місцевості це має особливе значення, адже вони в порівнянні з своїми ровесниками міських шкіл мають обмежені можливості у набутті комунікативних навичок та формуванні соціальної компетентності.

При плануванні краєзнавчої роботи як при викладанні суспільствознавчих дисциплін, обов'язково слід передбачити соціальну практику школярів, яка в свою чергу виконує два основні завдання:

- по-перше, вона сприяє створенню та розширенню виховного простору, необхідного для успішного розвитку життєвої компетентності учнів (забезпечує розширення меж школи, її включення в реальне життя громади);
- по-друге, вона сприяє інтенсивному розвитку ключових компетенцій, в першу чергу соціальної.

Соціальна практика – це організаційна форма виховного простору школи і, водночас, механізм залучення учнів до суспільного життя, суспільно корисної праці, продуктивної освіти. З цією метою для учнів старших класів можна викладати спецкурс «Проектна діяльність учнів з історії рідного краю», на якому учні знайомляться з основами науково-дослідницької діяльності, практично включаються в громадську діяльність рідного краю, піднімають у своїх проектах актуальні для даного регіону проблеми, окремі проекти стосуються району в цілому. В учнів формується поняття «соціальна компетентність», що концептуалізує вищий рівень соціальної активності особистості – освоєння та розвиток соціальної дійсності, який досягається в процесі діяльності, поведінки, спілкування, споглядання тощо і завдяки гармонізації усвідомлення соціальних проблем і ціннісних орієнтацій.

Освіта дітей завжди починається з ознайомлення з найближчим оточуючим світом і людьми, які живуть поряд. Тобто водночас відбувається процес соціологізації особистості та залучення дитини до вивчення історії рідного краю. Саме цю роль виконує краєзнавство. «Мета краєзнавства – пізнати своє близьке і в природі, і в людині. Воно простіше, а тому більш зрозуміле, ніж чуже й далеке».

Сьогодні в Україні відбувається процес формування нової системи освіти молоді, переорієнтація на соціалізацію особистості, формування активної громадянської позиції, патріотичної свідомості. Патріотизм і громадянськість виступають як складові частини соціального і духовного розвитку людини. «Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» (К.Д.Ушинский). Виховання цих рис і якостей особистості здійснюється в процесі організації різноманітної пізнавальної та практичної діяльності учнів в єдності навчально-виховного процесу. Саме сьогодні зростає необхідність морального спрямування всього процесу навчання в школі, так як виникло протиріччя між рівнем освіченості підростаючого покоління та якістю його громадянської та моральної вихованості, рівнем соціальної культури.

Найбільш ефективним засобом формування патріотичної свідомості та інтенсивного включення юних українських громадян в суспільне життя є краєзнавча робота. Історичне краєзнавство є тим елементом історичної освіти на сьогоднішньому етапі, який збагачує учнів знаннями про рідний край, виховує любов до нього і сприяє формуванню громадянських понять і навичок. Воно розкриває учням зв'язок рідного міста, села з великою Батьківщиною, допомагає усвідомити нерозривну єдність історії, відчутти причетність до неї кожної сім'ї і визнати своїм боргом, честю стати гідним спадкоємцем кращих традицій рідного краю. В основі краєзнавчої роботи лежать пошук, глибокий інтерес до минулого.

Кожний старий, поживклий архівний листок, спогади ветеранів, записані на зустрічі з ними, дивом уціліла фотографія допомагають боротися з байдужістю до рідної історії. Пам'ять про минуле – джерело почуття громадянськості.

Героїчний період в житті країни, народу, живий зв'язок поколінь дозволяють молоді по-новому поглянути на історію Батьківщини, доторкнутися до витоків її національної гордості, допомагають формувати у них власну громадянську позицію. Ознайомлення з фактами з історії краю, міста, села, причетність до них допомагають школярам краще засвоїти загальні закономірності розвитку нашої країни, зробити їх більш зрозумілими, близькими, органічно пов'язати досліджуваний матеріал з минулим і сьогоденням свого району, тим самим сприяючи формуванню глибоких ідей та перетворення їх в переконання. Безпосереднє відношення до формування світогляду мають учнівські дослідження. Вони прищеплюють культуру розумової праці, готують учнів до подальшої самостійної дослідницької діяльності, підвищують свідомість і міцність засвоєння краєзнавчих та історичних знань. Учні знайомляться з методами

історичної науки, вчать логіці доказів, займаються архівною, музейною, бібліотечною роботою.

Якщо розглядати шкільне історичне краєзнавство як форму історичних досліджень, то слід виділити наступні його особливості:

1) розгляд тенденцій загальної історії на тлі регіональної історії, а регіональної - на тлі місцевої (локальної), тобто чітка локалізація при вивченні та дослідженні історичних об'єктів;

2) історичне дослідження проводиться учнями як учасниками історичного процесу, причетними до будь-яких змін у суспільстві;

3) надзвичайно високий потенціал у вихованні в учнівської молоді громадянських рис, національної самосвідомості та самоіндифікації, почуття патріотизму та відновлення історичної пам'яті;

4) широке залучення форм «усної історії» як нового сучасного напрямку у методології історичних досліджень і найбільш оптимального методу шкільних краєзнавчих досліджень (усне анкетування, інтерв'ю, запис фонограм, усні оповіді, історичні спостереження).

Будь-яка з перелічених особливостей передбачає соціально адаптовану особистість юного дослідника.

Серед багатьох новітніх технологій, застосованих у шкільному історичному краєзнавстві, однією з найефективніших є проектна, яка створює сприятливі умови для самореалізації особистості, дає поштовх для індивідуального та колективного пошуку, стимулює розвиток інтелектуального й творчого потенціалу учнів, розвиває відповідальність, необхідні психологічні якості, формує соціальні вміння та сприяє набуттю навчального і життєвого досвіду. Проектна технологія також висуває вимоги до організаторських умінь та здібностей педагога, який перетворюється із головного носія інформації на консультанта, від спеціальних знань якого залежить успіх спільних пошуків. Як правило, в процесі реалізації учнівських проектів учні об'єднані в малі групи. Питання груп є найважливішим питанням сучасної соціальної психології. Тому підготовчий етап проектних технологій передбачає вивчення педагогом психологічних особливостей своїх вихованців, їх соціальну адаптацію, уміння спілкуватись. Навчити учнів мистецтву спілкування – одне із завдань учителя.

У процесі спілкування відбувається взаємодія між людьми, як правило, різних поколінь, а значить, існує певна просторова та вікова дистанція. Даний процес передбачає обмін інформацією, знаннями, думками, досвідом, почуттями, власними переживаннями, що надзвичайно важливо для формування соціальної компетентності. При виборі учнем теми краєзнавчого дослідження слід обов'язково дотримуватися принципу добровільності, вільного вибору. Порада Карнегі застерігає: «Не можна примусити людину робити якусь справу, як примусити її захотіти робити цю справу». Лише за такої умови творчість і зацікавленість спільною справою стають потребою кожного з учасників.

Викладання історії в школі вимагає від учителя сьогодні творчого підходу, особливо у виборі методичних прийомів і засобів, наочного матеріалу. Як правило монологічні підходи у висвітленні історичного матеріалу не стимулюють учнів до активного сприйняття понятійного матеріалу, не розвивають історичне мислення та уяву, не прищеплюють навички роботи з додатковою літературою, документами загальноісторичного та краєзнавчого рівнів.

Сьогодні кожен вчитель історії повинен переорієнтуватися на нові методичні підходи у викладанні предметів суспільствознавчого циклу.

Саме нестандартність схем вивчення тем, логічний взаємозв'язок між поняттями і темою узагальнюючого характеру, в якій це поняття висвітлюється; обов'язкове, введення в контекст тем краєзнавчого матеріалу; підсилення викладу додатковим дидактичним матеріалом: картами, схемами, картинками, цитатами.

При розробці тем уроків важливе місце займає детальне перспективне календарно-тематичне планування, що дає можливість чіткіше охопити понятійний і фактологічний апарат, згрупувати його за тематичною подібністю, а також скомпонувати раціональну систему вивчення.

Готуючись до розробки розділу в першу чергу слід вивчити вимоги програми, у комплексі проаналізувати структуру, зміст тексту параграфів, розділу. Перед вивченням тієї чи іншої теми скласти план її вивчення, де вказати: кількість уроків на її вивчення, дату початку вивчення теми і дату тематичного оцінювання. Потім розділити узагальнюючу тему на підтеми. До кожної підтеми обов'язково поставити проблемне питання, яке вирішується в ході уроку, визначити форму проведення (дискусія, «круглий стіл», інтегрований урок тощо), а також вид узагальнення для кожного рівня.

Після ретельного відбору матеріалу, який обов'язково має узгоджуватися з вимогами навчальної програми, слід приступити до вибору методів його вивчення на уроці. При виборі даних методів неодмінно слід дотримуватися двох принципів:

- а) вчитель є рівноцінним партнером спілкування;
- б) такими ж рівноцінними партнерами є учні.

На початку теми, яка вивчається, завжди ставиться перед учнями навчальна проблема. Залежно від складності проблеми між учителем і учнями виникає діалогічна взаємодія. Якщо проблема за суттю складна, до взаємодії, використовуючи певні методичні прийоми, залучаються сильніші учнів.

Специфікою викладання історії в старших класах є перенесення акценту у навчальному процесі на самостійне засвоєння і вивчення учнями матеріалу з вітчизняної і всесвітньої історії під керівництвом і з допомогою вчителя. Для цього необхідно сформулювати такі умови:

- розробка єдиних правил для всіх учасників навчального процесу, починаючи з себе (вчителя);
- створення для учнів атмосфери успіху і завжди позитивних результатів;
- розробка і практичне опрацювання форм самостійної роботи з навчальним матеріалом;
- визначення стимулів у навчальній діяльності учнів.

Щоденний потік інформації вже вимагає від сучасного школяра не стільки відповіді на запитання: «Що? Де Коли? Хто?», скільки на запитання більш складні: «Чому? Навіщо? З якою метою? До чого призведе?».

Тобто, учні повинні не тільки накопичувати факти і вільно в них орієнтуватися, а й систематизувати та аналізувати інформацію, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати хід та розв'язок подій.

Мотивом пізнавальної діяльності учнів є любов, взаєморозуміння, дружні стосунки з учителем, а також організація теплих соціальних стосунків взаємодопомоги між дітьми у класі. Усіх знань дитина навчається через емпатію в історичні й літературні події, їх персонажів і соціальну ситуацію, а також у живу природу, процеси, що відбуваються в ній, що дає їй відчуття єдності з людьми і природою, любов до світу. Недостатня увага до конкретних людей, життя яких повне навчальних фактів, обертається певними втратами в навчанні й вихованні школярів. А традиційна схема навчання «причини-явище-наслідки-значення» нерідко зменшує можливість пережити події минулого разом з їхніми героями.

Враховуючи вище сказане, на уроках велику увагу потрібно приділяти розкриттю ролі особистості в історії, які якимсь чином впливають на розвиток та перебіг тих чи інших історичних подій.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

- Яка роль історичного краєзнавства у вихованні громадянина України?
- Що собою являє соціальна практика, яка її функція?
- Які основні особливості історичного шкільного краєзнавства можна виділити при вихованні громадянина України?
- Яке місце та роль займає проектна діяльність у формуванні громадянина патріота?
- У чому сутність аксіологічного методу краєзнавчої роботи?
- У чому цінність застосування різноманітної пізнавальної діяльності учнів під час навчально-виховного процесу?
- Поясніть вислів: «Пам'ять про минуле – джерело почуття громадянськості».
- Яких двох основних принципів слід дотримуватися при викладанні предмета?
- Назвіть основні мотиви пізнавальної діяльності учнів?

Список рекомендованих джерел

I – Основні джерела:

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інформаційний збірник МОН України. – 2000. – № 22.
2. Концепція громадянської освіти в Україні // Директор школи. – 2001. – № 20 (164). – С. 7 – 15.
3. Міщенко Т. Зміст і структура готовності майбутніх учителів до краєзнавчої роботи / Т. Міщенко // Вісник Черкаського університету. – Серія “Пед. науки”. – Черкаси, 2002. – Вип. 35. – С. 79-85.
4. Понур Ю. Українознавче визначення та конкретизація змісту категорії «національні інтереси українського народу» // Українознавство. – 2008. – №1. – С. 128 – 132.
5. Токар Л.К. Зміст українознавства: системно-функціональний підхід до структурування знань // Українознавство. – 2004. – № 4.

II – Додаткові джерела:

1. Методика историко-краеведческой работы в школе: Пособие для учителей / Н. С. Борисов, Д. Д. Дранишников, П. В. Иванов, Д. В. Коцюба. Под ред. Н.С. Борисова. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
2. Серебряй В. Краєзнавство в системі народної освіти // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – №13. – С.7 – 8.
3. Серкіз. Я. Історичне краєзнавство: Навч.-метод, посіб. - Л.: ЛОНМІО, 1995.

III – Інтернет-ресурси:

<http://olenivkadp.at.ua>

<http://www.culturalstudies.in.ua>

<http://osvita.ua>

Підсумковий контроль

Дайте визначення поняттям:

- Історичне краєзнавство –
- Громадянське виховання –
- Соціальна практика –
- Аксіологічний метод –

Дайте відповідь на запитання:

1. Назвіть основні види краєзнавчих джерел?

2. Яка мета та функції реалізуються у ході історико-краєзнавчої співпраці між учителем та учнями?
3. Що належить до краєзнавчого об'єкту, як його можна використати під час навчально-виховного процесу?
4. Дайте характеристику історико-ретроспективному методу краєзнавчого дослідження, в чому його відмінність від історико-порівняльного методу.
5. Порівняйте навчальну екскурсію та навчальну експедицію, та зясуйте які завдання стоять перед учителем напередодні їх проведення.
6. Із яких трьох етапів складається організація та проведення навчальної експедиції? Назвіть їх особливості впровадження?
7. Дайте аналіз основним формам та методам роботи історико-краєзнавчого гуртка та клубу?
8. Яка роль факультативів в активізації історико-краєзнавчої роботи на уроках історії та в позакласній роботі?
9. Назвіть основні прийоми які може використати вчитель під час викладу відомостей історії краю, щоб не порушувати систему курсу історії України?
10. Назвіть основні особливості підбору краєзнавчого матеріалу до уроку історії України?

Творче завдання

Наведіть та опишіть з власного досвіду один приклад використання історико-краєзнавчих матеріалів під час навчально-виховного процесу.